

СТРУЧНО СПИСАНИЕ

ПРАВНИК

ИЗДАВАЧ/PUBLISHER

ЗДРУЖЕНИЕ НА
ПРАВНИЦИ НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА

MACEDONIAN LAWYERS
ASSOCIATION

Бул. Крсте Мисирков 6.6.
1000 Скопје, Р.Македонија
тел/факс (+389) 02 3 131 084
e-mail: mla@mla.org.mk

www.mla.org.mk

Првиот број на Правник
излезе во мај 1992 година

259

Стручно списание ПРАВНИК
НОЕМВРИ/ 2013
Legal Journal PRAVNIK
NOVEMBER 20 13

СОДРЖИНА / CONTENTS

2 ПРАВОТО НА ЗАШТИТА НА ЛИЧНИТЕ ПОДАТОЦИ ПРИ ПРИМЕНА НА ПОСЕБНИТЕ ИСТРАЖНИ МЕРКИ - Асс. д-р Олга Кошевалиска
THE RIGHT TO PERSONAL DATA PROTECTION WHEN APPLYING SPECIAL INVESTIGATIVE MEASURES - Asst. Olga Koshevaliska, Ph.D.

8 ОЧЕКУВАНИТЕ ЕФЕКТИ ОД ПРИМЕНАТА НА ЗАКОНОТ ЗА ИЗМЕНУВАЊЕ И ДОПОЛНУВАЊЕ НА ЗАКОНОТ ЗА ЈАВНИТЕ НАБАВКИ 24 ОКТОМВРИ 2013 - м-р Златко Алексов
EXPECTED EFFECTS OF THE APPLICATION OF THE LAW ON ALTERATIONS AND AMENDMENTS TO THE LAW ON PUBLIC PROCUREMENT 24 OCTOBER 2013 - Zlatko Aleksov, M.Sc.

15 МОБИЛНОТО ПЛАЌАЊЕ – НОВА ПЕРСПЕКТИВА НА ПЛАТНИОТ СИСТЕМ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА - м-р Хари Ајцев
MOBILE PAYMENT – A NEW PERSPECTIVE OF THE PAYMENT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA - Hari Ajcev, M.Sc.

17 СТРАНСКА СУДСКА ПРАКТИКА – Одговорен уредник: Игор Спировски
FOREIGN JUDICIAL PRACTICE – Editor: Igor Spirovski

19 ДОМАШНА СУДСКА ПРАКТИКА –
Одговорен уредник: проф. д-р Кирил Чавдар
DOMESTIC JUDICIAL PRACTICE – Editor: Prof. Kiril Cavdar, PhD

23 СПЕЦИЈАЛЕН ПРИЛОГ Проф. д-р Кирил Чавдар, доц. д-р Кимо Чавдар
ОДБРАНБЕНИ ПРАВОЗАШТИТНИ СРЕДСТВА НА ГРАЃАНСКОТО МАТЕРИЈАЛНО И ПРОЦЕСНО ПРАВО
A SPECIAL ENCLOSURE Prof. Kiril Chavdar, Ph.D., Assoc. Prof. Kimo Chavdar, Ph.D.
DEFENSE AND LEGAL PROTECTION METHODS OF THE CIVIL MATERIAL AND PROCEDURAL LAW

46 РЕГУЛАЦИЈА НА ЛИЦЕНЦИРАНИ ПРОФЕСИИ: ДАЛИ СИЛНАТА РЕГУЛАТИВА Е СЕКОГАШ ВО ИНТЕРЕС НА КЛИЕНТИТЕ?
- Проф. д-р Јадранка Мршиќ
REGULATING LICENSED PROFESSIONS: IS A STRONG REGULATION ALWAYS IN FAVOR OF THE CLIENTS?
- Prof. Jadranka Mrsik, Ph.D.

49 ТРГОВИЈА СО МАЛОЛЕТНИ ЛИЦА ЗАРАДИ НЕЗАКОНИТО ПОСВОЈУВАЊЕ - д-р Дејан Маролов, м-р Елена Иванова
TRAFFICKING IN MINORS FOR ILLEGAL ADOPTION
- Dejan Marolov, Ph.D., Elena Ivanova, M.Sc.

Главен и одговорен уредник: д-р Тито Беличанец / Editor in chief: Tito Belicanec, Ph.D.

Заменик главен и одговорен уредник: д-р Даница Миладинова / Deputy editor in chief: Danica Miladinova, Ph.D.

Издавачки совет: д-р Тито Беличанец, д-р Борче Давитковски, д-р Арсен Јаневски, д-р Гордана Бужаровска, д-р Милка Ристова, Сафет Алиу, д-р Весна Пендовска, д-р Јадранка Дабовиќ- Анастасовска, д-р Родна Живковска, д-р Горан Коевски, д-р Валентин Пепељуговски, д-р Тодор Каламатиев, д-р Осман Кадриу, д-р Исмаил Зејнели, д-р Горги Сламков, д-р Кирил Чавдар, Игор Спировски

Уредувачки одбор: д-р Зоран Михајловски, д-р Татјана Зороска- Камилоска, д-р Ненад Гавриловиќ, д-р Катерина Анчевска Нетковска, м-р Рамије Абдурахими Цара, д-р Игор Камбовски, д-р Билјана Чавковска, д-р Марко Андонов, Боро Варошлија

Лектор: Билјана Наумовска; Превод: м-р Весна Велеска; Фотографија: Владо Кипријановски; Графички дизајн и печат: Диги принт - Скопје

Годишна претплата за 2013: За правни лица - 6.000 ден., За физички лица - 4.000 ден.

ж-ска: 250-0000000259-13 Депонент: Шпаркасе Банка Македонија АД Скопје ЕДБ: 4030991191047

Мислењата и ставовите изнесени од авторите во нивните написи објавени во ПРАВНИК
не мора да значи дека се и мислења и ставови на Издавачот

Трговија со малолетни лица заради незаконито посвојување

Summary

TRAFFICKING IN MINORS FOR ILLEGAL ADOPTION

Dejan Marolov, Ph.D.
Elena Ivanova, M.Sc.

The authors emphasize that the trafficking in humans, especially the trafficking in minors has been increasing in the modern world. This paper explains that there are several manners of trafficking in humans, the most prevalent of which are the trafficking in humans for sexual, labor exploitation, illegal transplantations etc. Due to the vulnerability of the group, the smaller risks and bigger profits produced from it, the trafficking in minors, internationally known as trafficking in children, has acquired its legal incrimination. This paper indicates that in the legislation of the Republic of Macedonia the trafficking in children has been incorporated in the the incrimination of trafficking in humans as its qualified form based on the alterations and amendments to the Criminal Code from 2008. In this paper, the author's interest is focused on trafficking in minors for illegal adoption as a form of trafficking in children. In that sense, the authors analyze the weaknesses and manipulations in the "ping-pong" procedure by the adoption in the Republic of Macedonia. Additionally, the authors present the experiences of the Balkan with respect to the illegal adoption.

Воведни напомени

Појавувањето на нови начини и цели поради кои се врши трговијата со луѓе, условила обличите на остварување на битието на делото перманентно да се збогатуваат, дотолку што е потребно формирање на посебни инкриминации кои ќе овозможат нивно детално и сестрано регулирање. Тргувањето со луѓе не значи само просто нивно експлоатација и користење на нивните услуги. Обременето е многу повеќе. Прераснува во игра со човекови судбини и предодредување на цел еден човек во век.

Тргувањето со деца преку нивно отргнање од местото во кое припаѓаат заради нелегално и незаконито засновање посвојување, надвор од сите рамки кои ги одредуваат условите и начините на вршење на истото, прераснува во криминалитет сè поинтересен за сторителите поради енормниот профит. Од друга страна, значи болна реалност на биолошките родители, а глобално - еден сосема нов правец во извршување на делото тргување со лица. Сепак, најголемо зло е објективизирањето на животот на детето преку дрзнување за формирање на негов комерцијален еквивалент.

Закованото подведување на трговијата со луѓе под – продавање на женското тело заради сексуална експлоатација и термилолошкото доведување во корелација единствено со проституцијата, е оскудно за поимното определување на овој криминалитет. Неминовен факт е дека виктимизацијата најмногу ги погаѓа жените, сепак поновите дефинирања на овој поим, ажурирани со развитокот на криминалитетот, упатуваат на цела палета на цели поради кои се врши

трговијата со луѓе, а како резултат на нив доаѓа и до појава на нови облици и подоблици кои се подведуваат под она што претставува тргувањето со луѓе. Најзастапена е трговијата со луѓе заради сексуална експлоатација, потоа заради трудова експлоатација, трговијата со луѓе на која се надоврзува трговијата со органи и илегалната трансплантација на органи, трговијата со малолетници со мноштвото подоблици и сл. Во повеќето случаи, станува збор за искористување на ранливоста на одредени категории лица, претворање на нечија немоќ и загуба во туѓа континуирана добивка. Трговијата со луѓе, за сторителите значи „исплатлив бизнис“, од причини што „доброто“ со кое се тргува е непотрошно и подложно на „многукратна употреба“ од корисниците на услугите. Токму комбинацијата од достапноста на туѓата неволја подложна на злоупотреби и сведувањето на трошоците на минимум во насока на енормно зголемување на профитот, го прави овој „бизнис“ примамлив за сторителите да го одржуваат континуитетот на сопствениот удел во него, со постојана тенденција за „лично унапредување“ и ширење.

Оттука неминовен е сè поголемиот интерес на сторителите за впуштање во тргување со малолетници или меѓународно познато како трговија со деца. Посебноста на оваа ранлива група го прави криминалитетот полесен за реализација со пониски ризици и поголеми профити. Ваквите карактеристики го прават овој криминалитет индустрија во развој. Во последните децении, се издиференцирал и посебен вид на организиран криминал во рамките на оној за тргување со деца, наречен – „беби – мафија“, кој подразбира низа криминални активности насочени кон илегално посвојување деца, со цел стекнување на материјална корист. Што значи, обременувањето на активностите преземени во рамките на тргувањето со деца кои имаат посебна, централизирана цел – постигнување на нивно посвојување, произвеле појава на нов тренд трговија со деца заради незаконитото посвојување, кој во последнава деценија ја живее сопствената граѓација, особено во земјите од Западен Балкан.

1. Местото на трговијата со малолетни лица меѓу трговијата со луѓе

Поаѓајќи од теоретска основа на трговијата со малолетни лица, констатираме дека она што го диференцира овој криминалитет од трговијата со луѓе воопшто е специфичноста на жртвата, односно на ранливата група во процесот. Свкупноста на карактеристики кои ја чинат малолетната личност е нормален предуслов за различен нивен третман од оној кој го добиваат полнолетните (деловно способни) лица, без оглед дали се јавуваат во улога на жртви на едно кривично дело или како сторители на истото.

Законската инкриминација за трговија со луѓе на мноштво држави, меѓу кои и нашата пред клучните измени на Кривичниот законик, ја опфаќа и трговијата со малолетни лица. Тргувањето со деца во законодавството на Република Македонија до измените и дополнувањата на Кривичниот законик од 2008 година¹ беше инкорпорирано во инкриминацијата за трговија со луѓе, како нејзин квалифициран облик. Сепак, посебно, трговијата со малолетници натежнува во својата особеност и по карактеристиките кои ја чинат и по последиците кои настануваат со нејзиното сторување. Најмногу под влијание на меѓународната палета од документи на кои нашата држава е потписник и кои ги ратификуваше, со наведената измена се случи законската сепарација на овие две инкриминации, односно, трговијата со малолетни лица си зазеде свој простор на маргините на

¹ „Службен весник на Р. Македонија“, бр. 7/08 од 15.1.2008 година;

Кривичниот законик, а со тоа се акцентираше и потребата од посебна борба за сузбивање и превенирање. Истата законска одвоеност на инкриминациите ја предвидува и кривичното законодавство на Германија, каде во посебниот член за трговија со деца, одвоено е регулирано и тргувањето со нив со цел илегално посвојување. Франција и покрај тоа што тргувањето со деца го има подведено под ист член со трговијата со луѓе, посебен став, како што е случај и во повеќето држави на Балканот, сепак има формирано детална сеопфатна законска рамка која преку повеќе инкриминации ги супсумира сите познати облици на реализација на делото во практиката.

Како и да е, во законодавството на секоја држава трговијата со деца се третира многу построго отколку трговијата со полнолетници, што е најдобро забележливо преку предвидената казна за сторителите на делото. Преку висината на казната се гледа сериозноста на државата во третирањето на трговијата со малолетни лица и нејзино многу потрагично доживување, од причини што колку и да е болна улогата на жртва во трговија, сепак остава подлабоки лузни во животот на сè уште неоформената личност и може да го усмери неговото развивање во сосема неправилна насока. Ова гледано од аспект на фактот што социјалната инклузија по извршувањето на делото може да биде многу пооттежната кај малолетниците поради измешана перцепција за реалноста, за доброто и злото, за вистинското и лажното во животот. Особено ако детето било жртва на многугодишно малтретирање кое предусловило одреден стил на живот кај малолетникот на кој тешко може да му се влијае во насока на подобрување, а уште потешко во насока на целосно искоренување. Ваквата катарза ретко се достигнува кај малолетник кој е обележан од средината во која живее, и кого спомените од времето на неговата експлоатација засекогаш ќе го следат во чекор. Децата, покрај жените, во меѓународните документи, сè почесто добиваат статус на „посебно заштитени лица“ што, со оглед на насоката во која се развива овој криминалитет, е и повеќе од оправдано. Одвоено од тргувањето со малолетници заради незаконито посвојување, со малолетните лица неретко се тргува и за сексуална експлоатација, особено со помладите и постарите малолетни девојки. Но најголемата трговија со малолетни лица се врши заради искористување на т.н „детски труд“, питачење, а во поново време сè почесто и заради тргување со органи. Ваквата појава е широко распространета низ светот. Познати ни се и мноштво случаи во кои искористувајќи ги глобалните елементарни неприлики се тргува со малолетните лица. Воопшто, користењето на туѓата несреќа, а исто така и на туѓата сиромаштија, гладот, ропскиот или сличен статус, со цел акумулација на капиталот, не е нова појава. Методите на експлоатација биле различни, а во поодделни етапи на развојот на човештвото се разгледувани и како легални. Жртвите на злоупотреба и експлоатирање биле, и понатаму се, лица од различна возраст, од двата пола, првенствено од женскиот. За жал, денес тоа сè почесто се децата. Една од најопасните форми на злоупотреба и експлоатирање на децата е, секако, тргувањето со нив, независно од побудите.

1.1 Трговијата со малолетници заради илегално посвојување – облик на трговија со малолетни лица

Начините на пристап, побудите и целите кои си ги имаат поставено сторителите на кривичното дело тргување со лица, главно, се поистоветуваат без оглед на тоа дали како жртви се јавуваат полнолетни или малолетни лица. Експлоатацијата со сексуален предзнак, трудовата експлоатација најчесто реализирана преку принудно

просјачење, извршување на работи во ниски или никакви услови од областа на градежништвото, искористувањето на жртвите за вадење органи и илегална трансплантација, принудна бременост итн. се облици кои се среќаваат и во случаите кога како жртва се јавува полнолетно лице, но и кога жртвата е малолетна. Во случаите на трговија заради засновање на илегално посвојување, жртвата, која е сведена на прост објект без никаква можност за изразување на волја, е исклучиво малолетна. Овој облик на тргување со деца е релативно понов од останатите облици на реализација на законското битие на делото трговија со луѓе и започнува да доаѓа до израз и да развива свои појавни облици најмногу како резултат на манипулација на законската уреденост во конкретната

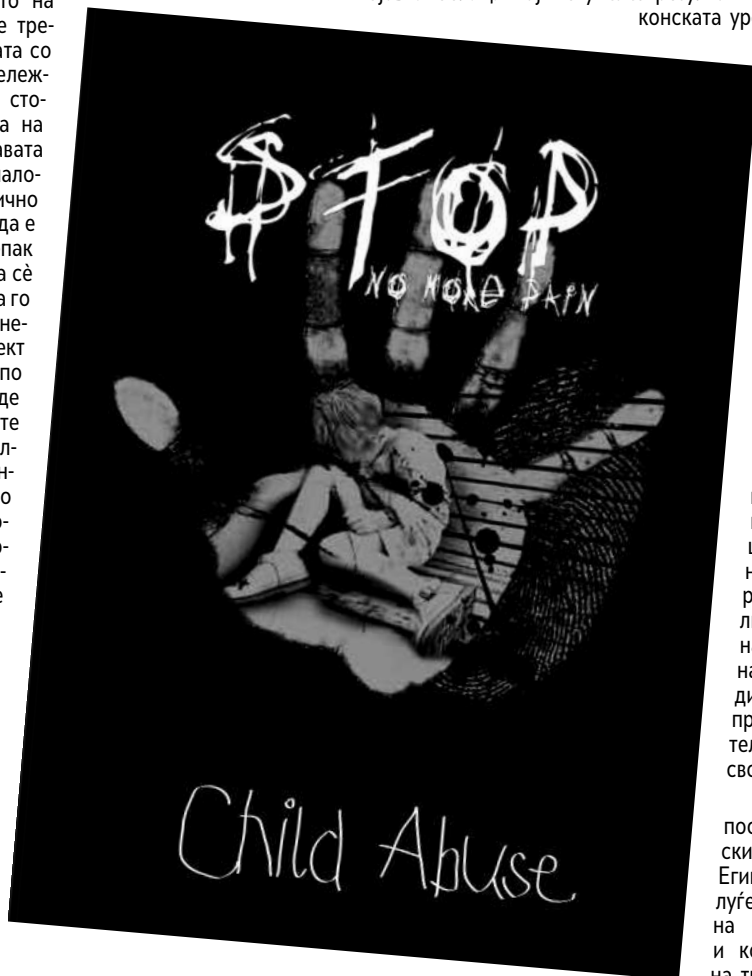
држава од страна на сторителите. Но, и покрај тоа што овој облик датира од понов период, последиците од неговото извршување се толку разорни што го чинат алармантен, за кој е потребно огромна брзина и организираност за ефективно превенирање и сузбивање.

Начините на вршење на овој облик на делото се разновидни. Вклучуваат киднапирање на децата, нивно купување најчесто од самите родители или старатели, како и принудување на детето (доколку има навршено неколку години од животот) или принудување на родителите да се откажат од своето дете.

Во некои држави посвојувањето е законски забрането (пример Египет), па поради тоа луѓето се подвргнуваат на тргување со бебиња и користење на услугите на трговците, сè со цел да добијат потомство.

Понекогаш и самите лица кои сакаат да посвојат дете и кои доаѓаат до посакуваното потомство на овој начин не се ни свесни дека посвоеникот го добиваат по пат на негово тргување, поради тоа што се измамени од агенцијата која врши посредување при посвојувањето. Ова е потешко да се случи во земјите кои не предвидуваат приватно посвојување, односно каде државата не пропишува можност приватниот сектор да биде вклучен во посвојувањето со издавање лиценца на агенции преку кои ќе се врши посвојувањето, туку посвојувањето се врши исклучиво преку државните институции и тела формирани од државата надлежни за посвојувањето. Затоа, пак, во овие држави многу повеќе е присутен елементот на свесно порачување на деца за посвојување по илегален пат од страна на оние кои сакаат потомство, со што свесно влегуваат во мрежата на овој организиран криминалитет.

Особено отежителен елемент за откривање на трговијата на деца заради посвојување е сè позастапеното интернационално посвојување. Од таа причина, интернационалното посвојување е уредено со повеќе меѓународни документи и билатерални договори. Најважни меѓу нив се Европската конвенција за посвојување деца од 24 април 1967 година, донесена од Советот на Европа и Хашката конвенцијата за заштита на децата и за соработка во областа на меѓународното посвојување од 29 мај 1993 година, донесена во рам-

ки на Хашката конференција за меѓународно приватно право². Хашката конвенцијата во целите кои ги има предвидено да се постигнат со примената на децата, јасно нагласува дека преку неа државите договорнички имаат за цел да се обезбеди почитување на мерките за безбедност и избегнување на грабнување, продажба или трговија со деца³. Исто така предвидува и забрана на несоодветна финансиска или друга добивка од активност поврзана со меѓународното посвојување⁴. На сличен начин е регулирано и во Европската конвенција за посвојување деца⁵.

2. „Пинг – понг“ процедура при засновање посвојување во Република Македонија – реален основ за злоупотреби

Иако е избледена идејата за човечноста поради подмитување на она што значи алтруизмот и кое претставува движечка сила за одржување на соживотот воопшто, човештвото сепак постои, а репродуктивната функција е нужна за неговото одржување. Таа е онаа есенцијална функција за настанување на семејството, а гледано глобално и за постоене и одржување на општеството во целост. Но, она што е предодредено како основно – продолжувањето на родот, не секогаш е лесно остварливо. Се јавуваат низа биомедицински потешкотии кои го кочат процесот на формирање зачеток и одржување на бременоста до раѓањето. Зад себе ова повлекува разни психолошки деструктивности во личноста на оние кои се неспособни за потомство и ја менува нивната способност за расудување. Првовремено се посегнува по сите средства и методи кои се легално достапни и оправдани: *in vitro* оплодување, легална процедура на посвојување.... Онаму каде е дозволено, сурогатството е доста примамливо.

Како најстаро решение на проблемот – неможност за репродукција се јавува посвојувањето. Посвојувањето е стар институт кој првенствено се јавува како добар субститут во брачните заедници кои, биомедицински гледано, не можат да го имаат потомство кое навистина го посакуваат. Денес, со модернизацијата на општествените вредности и сфаќања, институтот посвојување се користи од многу причини и на повеќе начини. Како и да е, истиот е потребно да постои пред сè за згрижување на малолетни лица кои по игра на судбината останале без родителска грижа. За да може овие лица да израснат во психолошки стабилни личности кои ќе придонесат за подоброто утре, овој институт е и повеќе од неопходен. Посвоителите им овозможуваат на посвоениците да ги имаат потребните дом, љубов и внимание, ги одгледуваат, воспитуваат и чуваат, со еден збор им ја надоместуваат целата родителска грижа од која биле лишени непосредно по раѓањето, дури и многу повеќе од тоа. Една индивидуа многу подобро ќе се развива во средина во која ќе биде опкружена со љубов и разбирање и покрај тоа што не се работи за крвно сродство, отколку ако е со своите биолошки родители кои не се спремни ниту пак способни да ги создадат потребните услови за детето да се чувствува сакано и посакувано. Затоа и оправданоста на овој институт се провлекува низ годините.

Она што загрижува е самата постапка при посвојувањето. Точно е дека се работи за чувствителна материја за која треба да се посвети

целото нужно внимание и претпазливост, но истото треба да постои во толкави количини колкави се потребни за да не се создаде простор за манипулативни игри. Сè што се комплицира повеќе од потребното отвора можности за злоупотреби. Целокупната законска постапка од самото нејзино дефинирање и нема претрпено некои поголеми измени. „Топката“ постојано се префрла помеѓу Комисијата за посвојување и надлежниот центар за социјални работи. Профилот на Комисија е во сосема соодветен состав: правник, педагог, психолог и социјален работник, лица кои треба да имаат искуство во областа за да можат да се јават како членови на Комисијата и кои се потребни за да извршат објективна валоризација на условите во кои треба правилно да се израсне еден малолетник. Постапката се иницира со поднесување барање од страна на идните посвоители до Комисијата заедно со соодветната потребна пропишана документација⁶. Комисијата ги разгледува, доколку не се во ред го одбива барањето, доколку се во ред го доставува барањето со предметот до надлежниот центар за социјални работи. Центарот за социјални работи е надлежен во законски определен рок да ги следи потенцијалните посвоители и да врши процена на нивната подобност за посвојување. Стручен тим на центарот составува наод и мислење и доколку се позитивни составуваат и предлог за упис на истите во регистарот на можни посвоители. Ваквиот предлог со наодите, заедно со мислење и наод и мислење од стручни работници, се проследуваат до Комисијата. Доколку не се во ред Комисијата ги враќа до центарот за социјална работа на доработка, доколку се – донесува одлука за упис во регистарот на можни посвоители. Примерок од ваквата одлука со извадок од регистарот и копија од документацијата се проследуваат повторно до центарот за социјална работа за да биде извршено архивирање на податоците во Програмата за избор на најсоодветен посвоител по електронски пат. Исто така центарот ги следи и малолетните лица без родителска грижа и дава предлог до Комисијата за упис во регистарот на можни посвоеници (заедно со наодот и мислењето од стручниот тим и поединечните наоди и мислења на стручните работници). Со најновите измени и дополнувања на Законот за семејството од март 2012, по внесувањето на податоците за можниот посвоеник во Програмата, Комисијата на првата наредна седница врши избор на најсоодветен

посвоител по електронски пат од првите три можни посвоители од листата на Програмата, и го известува центарот за социјални работи кој е старател на детето и во зависност од местото на живеење на избраниот посвоител, ќе побара старателството за одредено дете да го врши центарот за социјална работа од каде што е избраниот посвоител, со што престануваат сите права и обврски на центарот за социјална работа под чие старателство било детето. Потоа Комисијата донесува решение за сместување на детето во семејството на посвоителите во законски утврден рок и веднаш го доставува до центарот за социјална работа, надлежен според местото на живеење на можните посвоители. Во периодот за сместување ЦСР е должен континуирано да го следи сместувањето и по истекот на периодот за сместување ЦСР изготвува извештај за сместувањето и дава мислење детето да биде посвоено од конкретните посвоители и истиот го доставува до Комисијата заради засновање на посвојување. Комисијата по оценка на списите, извештајот или го одбива или предметот го враќа за дополнување на постапката или може да предложи други посвоители или, во најдобар случај, донесува решение за засновање на посвојувањето. При посвојувањето, во присуство на законски утврдените лица и согласноста за посвојување, се составува записник

² Двете ратификувани од страна на Република Македонија;

³ Член 1 од Конвенцијата за заштита на децата и за соработка во областа на меѓународното посвојување;

⁴ Член 32 од Конвенцијата за заштита на децата и за соработка во областа на меѓународното посвојување;

⁵ Член 15 од Европската конвенција за посвојување деца;

⁶ Министерството за труд и социјална политика ја одредува потребната документација со Правилникот за водење евиденција на посвоените лица и за определување на документи за посвојувањето.

и се донесува решение со податоци за видот на посвојувањето, па според него и останатите неопходни податоци (име, односно презиме на посвоеникот, место на раѓање, наследни права и сл.). И на крај се проследува решението до матичар за упис во Матичната книга на родените.⁷ Постапката се менува во зависност од тоа дали се работи за потполно или непотполно посвојување, на која возраст е малолетникот кој се посвојува и дали се посвојува дете на брачен другар или пак посвоителот е странец. Сепак, сижето на постапката е вакво.

Деликатноста на материјата и навистина бара сложена постапка, да постои разумна кочница при изборот на посвоителите и објективно да се најде соодветен дом, нешто што се внесува преку постоење на Комисијата и ЦСР кои си влијаат како меѓусебни контролори и се клучни играчи во процедурата. Законски предвидената внимателност мора да ја има, бидејќи се работи за животот на еден малолетник за кого судбината уште при раѓањето не била мајка туку маќеа. Но, внимателноста во овој случај е извор на потенцијални маневри. Она што при читањето на законскиот текст за постапката наликува на „пинг-понг“ однос, во практиката создава сериозни компликации. Првенствено, како проблем се јавува бавноста во постапката. Во меѓувреме листата на чекање на можни посвоители се продолжува, а децата растат без потребната родителска грижа. Психолошки, тоа дејствува деструктивно врз малолетниците, но исто така и врз лицата кои сакаат да посвојат дете, особено на брачните парови кои за да се подвргнат на ваквата процедура претходно поминале низ многу проблеми трудејќи се да имаат свое дете. Па, оние кои сакаат да посвојат се подготвени да „надоместат“ значителни суми за да се забрза постапката. Надлежните органи стануваат корумпирани и постапката ја насочуваат онаму каде имаат субјективни поволности. Едни се бришат од листа, други мистериозно се јавуваат. За едни постапката се развлекува, а за други е неочекувано брза. Сето ова не е ништо поразлично од нормалните административни секојдневнија и можеби и не би било интересно за издвојување да не постои еден суштински елемент во целата приказна што ја прави алармантна – животот на малолетниците. Ваквата проста административна процедура се врти околу нивната судбина и е пресудна за нивната иднина, затоа и не смее да внесува можности за нивна загрозеност, напротив, треба да им биде во служба.

Правилникот за поблиски и критериуми и начинот на избор на посвоител по електронски пат е само дел од целата и така замрсена постапка. Со Правилникот од 2011 година, се предвидуваа критериуми за кои многумина тврдеа дека се првенствено идеалистички и невозможни да се достигнат во наши услови, а потоа и дискриминирачки и ги повредуваат правата на луѓето. Имено, за избор на најповолни посвоители е предвидено бодирање за потенцијалните посвоители и оние со најмногу бодови се сметаат за најсоодветни. Посвојувачите во брачна заедница, со Правилникот од 2011 година, се бодираа најмногу, драстично помалку и од лицата во вонбрачна заедница, оние со значително висок материјален статус се ставаа пред просечните граѓани, со викенд – куќи и луксузни автомобили, станови од над 100 м².... добиваа значително повеќе поени од оние кои живеат во заедница со родителите. Сентименталните вредности се ставаа на процена на стручни тимови и работници од аспект на нивните субјективни ставови. Самата процедура и сега, со воведување на новиот Правилник од мај 2012 година⁸ се сведува на еден математички склоп од собирање на раситнети бодови, со кои електронски се издвојуваат „најповолните“ од останатите. Но, претходниот Правилник ги правеше емоциите драстично второстепени пред материјалниот статус на посвоителите, а истите се клучни една личност да се развие во достоинствена која ќе го гради својот карактер врз високи морални вредности. Воопшто, за една брачна двојка да има дете не е неопходно да има луксузни автомобили, куќи и викенд – куќи, да живеат во центарот на градот итн. за да нивното дете се чувствува сакано и правилно да се одгледува. Климата која се создаде со Правилникот, говореше дека дури и по законски пат оние кои се со просечни примања се маргинализираа пред поимотните. Во новиот Правилник, критериумите се приземјени како резултат на реакции во јавноста, со внесување на доза рационалност при бодирањето, во споредба со стариот. Сепак, и овде сè уште се чувствува „наддавањето“ и создавањето клима за „најповолни понудувачи“ во поглед на посвојување деца, кое се користи во јавните набавки и аукции. Во одредувањето на животниот пат на една личност тоа никако не смее да биде случај.

Ова е постапката предвидена во домашното законодавство. Со

⁷ Согласно со Законот за семејството, „Службен весник на РМ“ бр 80/92, 9/96, 38/04, 33/06, 84/08, 67/10, 156/10 и 44/12;

⁸ „Службен весник на РМ“ бр.60 од 16 мај 2012;

нијанси разновидности замрсноста на постапката се провлекува во сите земји. Балканските држави, така речено, практиката и законската поставеност скоро ја пресликуваат едни од други како резултат на сличностите во традицијата, културата, а и поради местоположбата. Затоа, она што се јавува како најголема нус појава на сложеноста на постапката во сите овие земји е токму појавата на веќе споменатата трговија со бебиња. Трговијата со бебиња за посвојување е сериозен криминалитет кој, за жал, во последните децении зазема поголеми размери и го добива епитетот – интернационален. Во соседна Србија, поради постоење афера за трговија со бебиња од болниците непосредно по нивното раѓање заради нивно национално и интернационално илегално посвојување, е оформен и посебен член за делото – тргување со деца заради посвојување⁹. Со самиот факт што е меѓународен, а Србија ни е соседна земја, импликациите од вршењето на овој криминалитет се пренесуваат и кај нас, било како егземплар за сторителите или како земја која посвојува од Србија на овој начин. Можноста нашата законски предвидена, сложена процедура да се забиколи и да се врши ваква трговија и кај нас реално постои.

За да се заснова посвојувањето потребно е да се објективизира постапката за едно толку чувствително прашање како што е судбината на малолетникот и воедно да се заштити процесот од коруптивните влијанија за да се донесе најправедна одлука во интерес на детето. Законската и подзаконската регулатива не придонесуваат за правилно одговарање на овие прашања, преголемата претпазливост е само болна реалност за обичниот граѓанин кој сака да посвои дете, да му

даде дом, љубов за негов правилен развој. Јасно е дека ваквиот проблем постои кај нас, постои изигрување на постапката преку нејзино непочитување, или пак, преголемо почитување кое доведува до долгогодишно траење, но фактот што за него се зборува малку е резултат на чувствителноста на прашањето. Бројот на децата бездомници е голем, и покрај оправдувањата дека постапката е сложена поради малиот број на потенцијални посвоеници. Нивното згрижување е неопходно прво за правилен раст и развој, а глобално и за правилен развој на општеството. Постапките треба да се почитуваат, но и да се креираат во корист на оние за кои се креираат. Аномалиите во спроведувањето не смеат да создадат тампон зона во процедурата која би била погубна за посвоениците и посвоителите. Целта на институтот не смее да се сведе на просто истерување до крај на една административна постапка лесно подложна на манипулации. Неговата цел е хумана, па такво треба да биде и неговото отелотворување. Затоа и подведувањето на словото на законот под потребите на целната група е почетниот услов за вграмување на постапката во правото и превенција од злоупотреби воопшто.

⁹ Член 389 од Кривичниот законик на Република Србија

3. Сурогатството и неговиот однос со посвојувањето и трговијата со малолетници

Континуитетот на техничко-технолошкиот развој стимулиран од глобализацијата и еминентниот напредок на медицината и биомедицината, овозможиле и друга алтернатива покрај посвојувањето, за супституирање на основниот начин на засновање родителски однос – сурогатството. Сурогатството претставува метод на репродукција во кој една жена се согласува да забремени со вметнат ембрион од друга или едноставно кажано ја позајмува својата матка. Во матката на сурогат мајката се всадуваат ембрионите настанати со вештачко оплодување на јајце клетки на друга жена, која не е во состојба да ја издржи бременоста. Матката на сурогат мајката потоа девет месеци се користи како инкубатор. Сурогатството може да биде употребено во насока на: вештачко оплодување, природно оплодување, каде се користат сперматозоидите на идниот татко и јајце клетките на сурогат мајката која по раѓањето детето го дава на таткото и неговата партнерка и покрај тоа што таа се јавува како биолошка мајка и биомедицинско потпомогнато оплодување – со внесување на ембрион во матката на сурогат-мајката. Токму поради ваквите можности и многу автори говорат дека сурогат мајчинството води кон „фрагментација на мајчинството“¹⁰ и затоа мал е бројот на државите ширум светот кои ја дозволуваат ваквата процедура. Дозволено е во Русија, Израел, Канада, во дел од државите на САД. Некои држави го сметаат за забрането само платеното раѓање на дете за друг на овој начин, додека пак, го дозволуваат раѓањето на дете за друг од благородни побуди – овозможување на брачни двојки да добијат дете кое ќе го има нивниот генетски материјал, доколку за постигнување на истата цел се исцрпени сите други алтернативи, како на пример во Велика Британија.

Таму се дозволени алтруистичките сурогатства, а забранети се оние кои се темелат на комерцијални основи.

Поголемиот дел, меѓу кои и нашата држава, користат рестриктивни мерки за нејзино оневозможување, најчесто во корист на превенирање од несакани последици. Кај нас, сурогатството е правно регулирано во Законот за биомедицинско потпомогнато оплодување, каде (во член 27) е наведено дека е забрането преку јавен оглас, јавни медиуми или на кој било друг начин да се бара или нуди услуга на раѓање дете за друг (сурогат мајчинство), како и дека е забрането договарање или спроведување биомедицинско потпомогнато оплодување заради раѓање дете за други лица. Договорите, пак, за раѓање дете за друг, за предавање на роденото дете по раѓањето со паричен надоместок или без надоместок, кај нас, се сметаат за ништовни.

Според проф. Јован Тофоски¹¹ ваквиот момент дава простор за многу манипулации, а се отвораат и безброј морални, етички и правни прашања. Пред сè, плаќањето и начинот на регулирање на услугата, од каде што произлегува и дилемата дека новороденчето од субјект станува објект и практично се продава, бидејќи носителот

на бебето најчесто бара пари за извршената услуга и тука настануваат многу проблеми. Па согласно со тоа, самото раѓање бебе за друг за надомест би го подвело ваквиот чин под нешто што претставува – трговија со луѓе, односно трговија со малолетно лице или заради засновање на родителски однос. И не само тоа, овој институт таму каде е дозволен се извитоперува и изигрува подведувајќи го под негова капа носењето на бебе за друг, кое не е создадено од генетскиот материјал на идните родители, а кое е непосакувано од жената која го носи и биолошкиот татко, доколку е познат.

Иако многумина сметаат дека сурогатството е исто толку етички и морално оправдано како и самото посвојување, сепак, одвоено од ретките случаи на алтруистички сурогатства кои сами по себе зачнуваат подвоеност во теоријата за потребата од нивно постоење, платените го повредуваат достоинството на личноста, затоа што само стварите можат парично да бидат валоризирани, а децата се премногу вредни за да бидат предмет на купопродажба. Ваквото сурогатство се доживува како еквивалент на трговија со бебиња. Детето станува објект на преговори и купопродажни договори, а жената се сведува единствено на ниво на репродуктивна машина.

Во 2011 година стана збор за ваков вид на трговија со луѓе во Тајланд. Илегалната компанија „Baby 101“ која се јави во улога на вршител на оваа дејност дури имала и интернет сајт на кој се претставувала себе си како компанија што нуди „евгеничко сурогатство“.

Факт е дека институтот посвојување постои токму во корист на неплодни двојки кои сакаат да бидат родители, а истото не можат да го постигнат по природен пат и дека на тој начин, освен остварувањето на нивното задоволство се вдомува и му се помага на еден невин живот, но присутен е и фактот дека целата таа „пинг-понг“ процедура околу посвојувањето е дотолку правно отежната што од млад брачен пар, лицата ќе ги направи стара двојка на листата на чекање за посвојување дете. И овде сурогатството станува примамливо, а поради фактот што е забрането доаѓа до вклучување на значителен материјален надоместок за услугата во комбинација со извршување на други тешки кривични дела за негова реализација. Па така, лесно се движи во насока на добивање на епитетите – организиран и интернационален криминалитет.

4. Трговија со малолетни лица во насока на илегално посвојување на Балканот – законска поставеност и практика

Државите на Балканот, поради специфичноста на местоположбата, особено Албанија, Србија, Косово и Македонија, меѓународно се познати како транзит - држави. Но, добар дел од жртвите, процентуално скоро константен низ годините, говори дека жртвите често завршуваат на некоја од териториите на балканските држави, па според тоа се заклучува дека овие земји се и крајни дестинации на жртвите на трговијата со луѓе. Црна Гора, Србија и Албанија често се споменуваат и како земји на потекло на жртвите, а особено Србија кога станува збор за трговија со малолетни лица заради посвојување. Сумирано, и покрај тоа што балканските земји најчесто се споменувани во контекст на „транзитни територии“ за превезување жртви, на територијата е застапен целокупниот проблем на она од што е сочинета трговијата со лица.

Под влијание на меѓународните акти и тенденции за ефикасно превенирање и сузбивање на криминалитетот, државите од Балканот се насочени кон давање свој максимален придонес, во поттикнување на активностите за реализација на успешна борба на трговијата со лица. Различна држава различно го манифестира својот удел, сепак поради местоположбата и интернационалниот карактер, најчесто е нужно здружување на орудијата за борба.

Главно, државите од Балканот со цел синхронизација на домашните законодавства со законодавствата на развиените држави и воопшто актите произлезени од меѓународната сцена, имаат извршено значителни подобрувања во законската рамка на трговијата со луѓе, во насока на заострување на казните, раздвојување на инкриминацијата, обременување на дефинициите со нови подвидови и начини на вршење и сл.

Албанија ја има раздвоено законската инкриминација на трговија со луѓе, трговија со жени и трговија со малолетни лица. Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Хрватска, трговијата со малолетни лица ја имаат инкорпорирано во инкриминацијата на трговијата со луѓе како нејзин квалифициран вид, нешто што Република Македонија го

¹⁰ Види: Тупанчески Н., Деаноска-Трендафилова А., Кипријановска Д. Медицинско казниено право, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2012, стр.225;

¹¹ Поранешен директор на Клиниката за гинекологија во Скопје и првиот лекар кој во Македонија направи бебе од епрувета;

има „пораснато“ преку законската сепарација на инкриминациите за полнолетни и за малолетни жртви.

Она што претставува единствен законски опис на делото трговија со луѓе во член 418-а став 1 од КЗ, тука, во инкриминацијата за малолетниците, член 418-г од КЗ, се чини е раздвоен и адаптиран на способност на малолетниците, и од него е создаден основен и квалифициран вид од делото. И овде, како алтернативни дејствија на извршување на делото се дадени: врбување, превезување, пренесување, купување, продавање, засолнување или прифаќање малолетно лице заради експлоатација по пат на проституција или други форми на сексуална експлоатација, порнографија, принудна работа или слугување, ропство, присилни бракови, присилна фертилизација, незаконито посвојување или нему сличен однос или недопуштено пресадување делови од човеково тело. Сепак, доколку делото е сторено со сила, доведување во заблуда со сериозна закана, со грабнување, измама, злоупотреба на положба, состојба на бременост, немоќ, физичка или ментална неспособност на друг, давање или примање пари за стекнување согласност на лице кое има контрола на друго лице, сторителот ќе се казни построго. Што значи, во поглед на тргувањето со малолетни лица заради илегално посвојување, законодавството на РМ го инкорпорира во членот за тргување со малолетници како начин на остварување на законското битие.

Она во што Србија има отидено чекор понапред од останатите балкански држави, а кое го има преземено Црна Гора по осамостојувањето, е посебната инкриминација за трговија со малолетници заради посвојување. Имено, во посебен член е издвоено делото – тргување со деца заради посвојување, што е неопходно согласно со практиката која постои на подрачјето на Република Србија на „крадење“ деца од болниците (најчесто бебиња) и тргување со нив. Сепак, согласно со практиката, потребно е да се поработи и на зголемување на казната. Според тоа, оној кој ќе одземе лице кое не наполнило четринаесет години заради негово посвојување спротивно на важечките прописи или кој ќе посвои такво лице или посредува во такво посвојување или кој за таа цел купи, продаде или предаде

нудно просјачење, бидејќи тие го следат растот и развојот на децата на улица и поради тоа што секој од нив е поделен на реони за теренска работа, добро го познаваат лично секое дете. Во случаи кога ќе забележат дека некоја од девојките забременила и постои опасност со детето да биде тргувано, веднаш реагираат со преземање на самостојни дејствија и со известување на надлежниот центар за социјална работа. Во разговор, пак, со центрите за социјална работа, како згрижувачка практика на овој план ја издвојуваат онаа која се појавува поради недоволно уредено законодавство во семејното право. Проблем на кој наидуваат низ годините е случувањето на фиктивни бракови на домашни трудници со странски државјани непосредно пред породувањето, кои го признаваат детето како свое и по неговото раѓање се разведуваат и го земаат детето со нив во страснство. Случај на идеален начин на изигрување на законската рамка во служба на привидно легално тргување со новороденчиња. Сепак, повеќето случаи реализирани на кој било начин воопшто не се пријавени и со тоа темната бројка е огромна.

На почетокот на 2011 година, во соседството, беше разбиен синцир на тргување со бебиња. Се работи за меѓудржавен организиран криминал помеѓу Грција и Бугарија. Бремени жени од Бугарија, главно од ромска националност, биле превезувани во Грција и сместувани до нивното раѓање, а потоа биле фалсификувани документи за посвојување и бибањата биле продавани, најчесто на парови без деца. Цената за бебињата се формирала во зависност од бугарата на кожата на детето и од полот. До откривањето на аферата, непознато е колку време траела трговијата и колкава е бројката на бебиња со кои било тргувано.

Заклучок

Трговијата со малолетни лица заради незаконито посвојување иако е предвидена само како еден од начините на остварување на законското битие на трговијата со деца, поради сè поголемата застапеност може слободно да се рече дека има тендеција да се претвори во самостоен криминалитет. Она што го прави многу поопасен и кое придонесува за негово константно развивање е неговиот интернационален карактер. Во насока на сузбивање на трговијата, потребно е правилно функционирање на цел механизам од институции и фигури. Подобрувањето на законската регулатива и подробното збогатување на законските дефиниции е само почеток кон формирањето предуслови за борба против трговијата со човечки судбини. Усогласувањето на законодавството на државите со меѓународните акти значи нивно приближување до поразвиените држави од аспект на спременоста за борба. Синхронизираноста на владиниот и невладиниот сектор во ваквата борба и ускладувањето на нивните политики е исто така екстремно битен фактор.

Иако земјите во регионот ја имаат започнато законодавната реформа за ефикасна борба против трговијата со луѓе и нејзините појавни облици преку создавање поволни услови за поставување одговорен, оперативен и координиран систем за истото кој во сè е креиран според интернационалните конвенции и протоколи, сепак, за борба против трговијата која има за цел да заснова посвојување, потребно е многу повеќе. Меѓу останатото, потребно е и да се земе предвид дека постои специфичност како во начинот на извршување на делото, така и во чувствителноста на материјата која повеќестрано е многу емотивна, па според тоа да се креира таква борба која ќе придонесе повеќе за превенирање на дејствијата, а помалку да се создаде потреба за нивно сузбивање. Фактот што темната бројка е огромна, само го класифицира во сериозните криминалитети со организиран предзнак и нагласува дека е потребно поголемо и подетално ангажирање на сите клучни фактори во општеството, особено поради местоположбата на балканските земји и нивното етикетирање како транзитни зони, особено нашата држава.

Синхронизираната меѓународна ангажираност и поставеност на инструментите во прилог на сузбивање на трговијата е елементарен предуслов за започнување и водење на сериозна борба против овој криминал. На неговиот елемент на организираност мора да се одговори со уште поголема организираност и компактност на сите учесници во ваквата борба. Само на тој начин би можеле да се издигнеме над криминалните услови.

друго лице кое не наполнило четринаесет години или го превезува, обезбедува сместување или го прикрива, ќе се казни со казна затвор од една до пет години, а за оној кој се занимава со вршење на дејностите или ако делото е извршено од страна на група, казната е најмалку три години затвор¹².

Поради нагласениот проблем на тргување со бебиња, Србија на овој план се смета за изворна земја.

Сепак, проблемот станува уште поголем поради неможноста за докажување во судски процес. Уште првата година по воведувањето на посебната законска инкриминација во Србија 2006, биле поднесени три кривични пријави за делото трговија со малолетници заради посвојување. Центрите за социјална работа, невладините организации, најмногу НВО Атина, Службата за координација за заштита на жртвите од трговија со луѓе, полицијата, се клучните стеикхолдери во борбата за сузбивање на овој криминалитет и многу повеќе, во неговото препознавање и превенирање. Во Србија за пофалба се дневните центри кои работат со децата на улица изложени на при-

¹² Член 389 од Кривичниот законик на Република Србија;